

Kiimavaaran Alttarikämppä ja maalintujen ansapyynti

Silloin oli vuoden 1940 viileän kirpeä syyskuinen lauantaiaamu, jolloin Olli -äiji sanoi olevan maalintujen pyynnin aloituksen aika. Hän laitteli kevyttä poronahkaista punaruskeaa laukkuaan lähtökuntoon, siihen laitettiin evästä. Kuivattua poronlihaa, ohrarieskaa liinasisessä kangaspussissa, voita puurasiaan sekä pieni musta kahvipannu pussiinsa, ettei se nokea muuta laukussa olevaa. Tietysti evästyksen kuului vakiona punaruskeat poronahkaiset pussit, joissa oli jauhettua kahvia ja sokeri omassa pussissaan. Myös pieni kangaspussi hienoa suolaa oli aina mukana. Tulitikut, veitsi (puukko tupessaan) oli ylimääräisenä laukussa vyöllä kannettavan tuppivarustuksen lisäksi. Kevyt kirves kuului Olli - äijin vakiovarustukseen metsällä liikuttaessa.

Tällä kertaa hän otti pirtin seinältä valmiiksi kenkilangasta (hamppulangasta) punomansa ansasilmukat, punottuna läpimitaltaan noin 2 - 3 mm vahvat ansalangat. Ansalangan pituus oli noin 90 cm, jonka päässä oli pieni silmukka, sidottu valmiiksi luistosilmukka ja toisessa päässä umpisolmu. Sellaisia olit valmiit ansalangat maalintujen pyyntiin. Langat hän laittoi laukun sivutaskuun, jossa oli pala porontalia lankavoiteeksi. Se on rasvakerros, joka kertyy porolle selänpäälle vararavinnoksi talvenvaralle. Porot lihovat kesänaikana laiduntaessaan outamailla eli metsäisillä alueilla ja soilla. Varsinkin suoalueilla, erikoisesti raate, korte ja luhtasuot, ovat Lapin metsäalueilla porolle tärkeitä ruokamaita, joilla ne pääsevät kesällä hyvään kuntoon. Kasvattaen kesän aikana vararavintokerroksen ” pinnat ” selänpäälle kertyvän rasvakerroksen. Pinnat otettiin syysteurastuksessa talteen se voitiin käyttää silavan tavoin ruuanlaitossa, kun se oli suolattu ja keväällä kuivattu se säilyi jopa yli kesän.

Ansalankoja kuului olevan 100 kpl vyyhdessä valmiina, joiden pyyntiviritykseen lähdimme. Soudimme Ounasjoen yli Kulpakon pajavalkamaan veneellä. Vanha maaseppä Kulpakon Aukusti käveli aamusella pajaansa haukaten ” pikanälliä ” palan, mustaa lakritsamaista suutupakkaa huuleen pyöräyttäen tuumasi: ” Jaa’ a, naapurin Olli -isäntä taitaa olla menossa poikaa opettamhan linnun ansapyynthin, nythän se alkaa olla linnustaminen ajankohtainen syystyö käsillä. Niinhän se sanoo vanha sananparsi: Ristiltä miehet methän, lehemät parthen ja akat pirthin, niin se on aina järjestys pruukanu syksysin olla. Niin meinaatta syyspyynnin aloittaa, kyyllä se vain aika, on jo käsillä ”.

Kävelimme tielinjalle meidän ja Kulpakon metsäpalstojen rajalle kohti Porovaaraa. Noin kilometri jokirannasta äiji käveli edellä tielinjalta sivuun kangasmaan ja Pyöreäjängän reunaan. Metsä oli isopuista männikköä joukossa muutama tuuhea kuusi. ” Täältä alkaa vanha ansalinjani, ” kertoi äiji ja osoitti tuuhea kuusenalustaa, jossa lehvästö ulottui melkein maahan asti. Siinä oli toiselle sivulle raivattu aukko. Lehvästön alle muodostui suojainen tasainen kenttä kuusenrunkoa vasten. Siinä näkyi noin 60 cm korkea, kuivista kuusenoksista maahan pistellen rakennettu aidanne, jonka ylälaitaa kulki kuiva ohut riuku kuusenrunkoon nojaten. Katkaistu ohut latva osa ” lennikepuu ” (ansan selkäpuu). Aidanteessa oli aukko, jonka muodosti lennikkeestä alaspäin taitettu aakkonen. Se oli sormenvahvuista koivua tai tuoretta pajua, aakkosen alaosa oli noin 30 - 35 cm leveä. Sivut oli tiheällä risuaidalla suljettu. Noin 60 cm korkea A, jonka yläosan yli kuusenrunkoon kulki noin 4 - 5 cm läpimittainen viritysriuku eli ansan selkäpuu. Siihen A :n keskikohdalle riukuun jäävään aukkoon äiji satoi ansalangan kiinnityspään ja viritti hirttosilmukan A :n ylälaidasta. Ansalangan muodostaman silmukan hän kiinnitti kuivilla männynneulasilla (havuhakasilla) A :n pintaan leikattuihin viiltohalkeamiin.

Silmukan alalaita kulki maasta noin 10 cm korkeudelta kiertyen ylös A :n kärkeen, jossa liukusilmukka oli viritettynä lennikkeen kiinnityspäästään. Lanka oli 3 - 4 havuneuloilla

molemmille A:n sivuille leikattuihin viiltojen halkeamiin painettu kiinni. Näin viritetty silmuka oli valmis pyytämään. Ansa toimi siten, että lintu juostessaan aakkosesta läpi, laukaisi ansan kaulaansa havuneulasten tipahtaessa maahan ja silmukka kiristyi kaulaan ja lintu oli ansassa.

Ennen virittämistä ansalanka vedettiin pihkapalan ja peukalonvälistä nahkapalaa vasten luistattaen se jäykistettiin. Lopuksi vielä porontalipalan läpi vastaavasti hangaten lanka kyllästettiin liukkaaksi. Se oli pyydyslangan loppusilaukset ja sopivaksi jäykistäminen, jolloin se oli valmis toimimaan hirttosilmukkana.

Tällainen ansalanka oli ylimuistoisista - ajoista ollut käytössä pyydyslankana maalinnuille Lapissa. Ansapyynti oli luvallinen Lapin alueella vielä toisen maailmansodan jälkeen se kiellettiin pyydysten jousen 1946 tai niillä tienoin. Perinteistä ansaa ei saanut enää käyttää maalintujen pyydystämässä.

Seuraava virittämämme pyydys oli vipuansa, jonka Olli -äiji viritti, hiekkaharjanteessa suuren tuulenkaataman männyn ylöskääntämään hiekkajuurakkoon. Sen hiekkaisessa syvänteessä oli lintujen tekemiä rypynkuoppia (hiekkakylpyjen) otto se näkyi. Syvänte juurakon tyvellä toimi linnuille myöskin piiraskivien etsintäpaikkana, juuri näistä syistä oli se mainio ansa paikka. Siihen oli rakennettu vinokatos honkariukuja juurakkoa vasten latoen Se oli juurakkolevyn kohdalta noussut metrin korkeudelle, riukupuilla vinosti maahan päättyen se oli suojaisa katos. Se oli päältä havutettu suojaiseksi lymy paikaksi. Katoksessa oli aukko, josta lennike eli pyydysten selkäpuu laskeutui juurakontyvelle maahan pystyynjuntattuun viritystolpan loveen (lovi toimi liipaisimena). Lennikkeen katkaistu teroitettu pää painettiin alas ja työnnettiin pysty puun liipaisinloveen sivulta tarkasti asettaen. Lennike oli vinttikavon tapainen vipuvarsi, joka laukesi lovestaan linnun sivulle nykäisystä ja raskaampi tyvi keikautti saaliin ylös. Linnun juostessa edellä kuvatun A:n läpi risuaitauksessa, mihin ansalanka oli viritettynä, sivulle nykäisy laukaisi selkäpuun lovestaan ja vipu laukesi.

Vipuvarsi tempaisi linnun hirttosilmukassa ylös katoksen rajaan riippumaan. Se oli varma pyydys ja linnulle nopea kivuton loppu. Äiji suosi näitä pyydystyksiä, vaikka ne olivat suuritöisiä kunnostaa ja tarkat virittää. Sikäli varmoja pyydystyksiä, ettei ansojen kokemisen välillä saaliit joutuneet korppien ruuaksi eikä ne muutenkaan päässet pilaantumaan.

Ansapaikat maastossa olivat pyyntimiehen silmällä maastoon valittuja kohtia, erikoisen tarkkoja juuri maisemaan sovittamisessaan. Linnut liikkuvat vain tietyillä alueilla maassa ruokailien, nyppien marjoja. Toinen maaliikkumisen tarve näytti olevan hiekkakylpyjen rypynkuopat, sekä piirashiekan haku.

Kiertelimme pääasiassa oman metsäpalstan maastoja noudattaen Porovaaran yli Telaojalle. Ylitimme rakennettua metsätietä suoalueen. Pillikurun uudistalon läheltä kulkevaa Kallon - Mäntyvaaran tielinjaa noudattaen. Käännyimme Telavaarassa pohjoiseen suonreunaa seurailen. Noudatimme Olli -äijin vanhaa ansalinjaa, viritellen edellä kuvaamiani pyydystyksiä. Niitä oli viritetty jo melkoinen määrä. Suurin osa näytti olevan vipuansoja, näitä merkillisiä rakennelmia. Niiden kunnostaminen edellisen pyyntikauden, talven ja kesän jälkeen oli melkoinen työ. Pyyntikausi ansoilla kesti vain syyskauden. Yleensä se päättyi marraskuun alkuun mennessä, kun lunta satoi maahan yli 20 cm. Silloin ansapyynti päättyi. Lintujen marjastaminen loppui ja ne siirtyivät puissa ruokailuun. Lehtipuiden urpu sekä männynhavut muodostivat maalintujen talviravinnon.

Virittelimme Telavaaran ansalinjan ja tulimme jälleen Haisuojalle Kallon tielinjalle ja kävelimme Kiimavaaran puoleiseen itärinteeseen hiekkaharjanteille.

Kysyin Olli -äijiltä mielestäni maan ihmeelliseltä kuulostavaa nimeä, mistä mahtoi johtua nimi ? ” Noo, se varmhan on nimetty ajalhansa, luonnon käyttäytymisen mukhan. Kattoppa täällä on hyvät jäkälämaat, joten porojen kokoontuminen syksyn kiima - aikana tänne on luontevaa. Hirvhat net

täysi - ikäset urosporot, kookhaimat niistä ajavat laumat helpoimmin liikutavhan maasthon ja rajut kosiomenot sekä hirvhaitten tappelut käyhään aina syksysin täällä.

Tällaisen ishon ja laajhan kangasmaahan ympäröiviltä ruokamailta, soilta on hirvhan helppo aijaa lauma kokhon ja vaatimittin vartiointi on silloin tehokasta, ettei urakat pääse vaainta astumhan. (Urakka on nuori urosporo, noin 2 – vuotta se on jo kova yrittäjä) - hyvin kiusallinen vahdittava isommille urosporoille. Toinen luonnon antama viite on se, että maalinnut varsinkin mettot ovat keväisin soitimella lähialueen suonreunamilla, niin kuin kaikki linnut soitten sulapaikoilla kevväimelä. Siitä varmhan nimitys Kiimavaara on saanut luontevan nimensä ”.

Virittelimme ansalinjaa kierrellen Kiimavaaran takalaitaan lähelle ojaa. Menimme jälleen tielinjaa noudattaen Kiimavaaran jängänojan yli Pitkänlehdon puolen pieniin hiekkaharjanteisiin.

Metsähallinnon alueelle ulottuvaa ansalinjaa pitkin. Kaarsimme pohjoiseen pieniä kumpareita noudattaen Kiimavaaran jängän suoniittyä kohti. Äijini kertoili juuri nämä harjanteet soiden ympäröiminä ollevan hänen parhaita lintumaitaan. Virittelimme viimeiset pyydykset ja äiji sanoi, että pidämme ruokailutauon tuossa ojan takana vanhan tukkikämpän pihalla. Aivan ojan lähellä se oli maanlaidassa. Matalassa hiekkakumpareessa, ylitimme noin 2 metriä leveän luonnonojan ylikaadettua honganrunkoa kävellen suoniityn eteläpästä.

Kävelimme ojankurusta kuivalle kankaalle, jossa oli isoista hongista aikanaan tehdyn Alttarikämpän jäänteet. Olli -äiji haki vettä ojasta pannuun ja laittoi kämpän entisen oviaukon eteen keittotulet, jossa näytti olleen ilmeisesti usein aikaisemminkin tulia. Tulipaikka oli entisestä oviaukosta noin 2 metrin etäisyydellä, tasaisella hiekkapintaisella pihalla. Nuotiopaikan ympärille oli nosteltu katkottuja honkämpöille istuimiksi. Niitä oli näköjään kirveellä pätkitty noin kaksi metrisiksi pölkyiksi. Lastupinnat olivat katkaisukohdiltaan terveen punertavia, kuivia vuosisataisia Lapin honkia. Olli -äiji sanoi poromiesten pitävän paikkaa taukopaikkanaan kesämerkitysten vasotustöissä, jolloin kootaan poroja keväällä syntyneiden vasojen merkitsemiseksi. Näytti siltä, että kohta kämpästä on vain pohjahongat jäljellä, kun näköjään kämppää käytetään vähitellen tulipuina erilaisten metsässä liikkujien toimesta.

Olli -äiji kertoi paikan olevan hänen ensimmäisen varsinaisen savottakämpänsä. Hän oli täällä ollut hakkuutöissä noin 41 - 43 vuotiaana vuosina 1908 - 1910 talvella. Silloin oli ollut Alakylän jakokunnan lohkokakkuu täällä ja hän oli mukana. Iso – isäni elikkä Olli -äiji, oli 1940 ollessamme tuolla pyyntireissulla, 73 -vuotias. Hän kertoi kämpän olleen ” Alttarikämpän ,” joka tarkoitti sitä, että maapohjaisen hirsikämpän keskellä oli melkein kämpänmittainen rakotulia varten oleva alttari laveritasossa noin 50 cm maasta. Siihen oli illalla töiden päätyttyä kannettu kaksi järeää honkatukkia. Kirveellä hakattu pintaan vähän lastuusta nostettu yleensä päällimmäiseksi vahvempi honka ja tuettu paikalleen sivuilta. Lasturakoon oli koko hongan pituudelle sytytetty tuli, joka sitten oli tasaisesti hiljalleen palanut koko yön lämmittäen tasaisella loisteellaan laverilla lepäileviä savottamiehiä.

Altтари näytti olleen hirsikehysteinen soratäyteen taso, jonka päällä rakovalkea oli palanut. Lohkolaudoista tehdyssä yläkatossa oli ollut alttarin kohdalla kämpänmittainen aukko, noin 60 cm leveä savuaukko, josta savu oli kohonnut tähtikirkkaalle yötaivaalle. Sitä oli kuulema mielikseen makuultaan ihailen katsellut. Honkaseinät olivat olleet sammalsaumalla tehtyjä, sivuilta noin 220 - 230 cm korkeat. Ne olivat kuulema toimineet varsinaisina tuiskun ja tuulensuojina. Kattolautojen päällä vahva lumikerros oli ollut yllättävän suojaisa katos. Sellainen oli savottamiesten yösija ensimmäisillä Lapin hakkuutyömailla.

Ei kämppää ollut koskaan sisältä lämmennyt niin, että katon lumesta olisi valunut vettä nukkujien päälle. Rakovalkean loisteessa oli yllättävän hyvin viihtynyt, jopa nukkunutkin. Siinä torkuttiin

lammasvällyjen suojassa karvalakit päässä. Porontaljat makuulaverilla olivat tuntuneet alla jopa lämmittävän. Jotenkin kotoiselta oli kuulostanut päätyseinän takaa kuulunut hevosten liikahtelu tallissaan, niiden rouskutellessa appeitaan. Hevosilla äijin mielestä olivat jopa paremmat oltavat, kun niillä oli vyöllä kiinnitettyinä selässään vahvat loimet suojanaan.

Yläkatos oli ollut tallissakin ihan kauttaaltaan vahvan lumen peitossa, harjakin oli kiinni yläkatossa se oli hevosille suojaisa. Kummassakin oli ollut lohkolautoista veistetyt ovet sekä kämpässä, että tallinpuolella.

Katsoimme kahvinjuonnin jälkeen kämpän takaa silloisen työnjohdon asunnon rauniopohjan. Harjanteen rinteessä oli kaivettu multakämpän pohja, noin 3 x 3 metrin. Oviseinännurkassa tulisijana kivistä ladottu savuhormillinen takka. Äijin mukaan multakämpä oli ollut lämmin asuntokämpä. Alttarikämpästä oli vielä 1940 syksyllä seiniä pystyssä noin puolentoista metrin korkeudelle, katto oli romahtanut sisään makuu laverien päälle. Kävin sisällä seinänvieriä tarkastellen laverilankkujen päällä ryömien sain hyvän kuvan rakenteista. Silloin vielä näki, minkälaiset ovat olleet savottamiesten ensimmäiset asuntokämpät Lapissa.

Taukopaikallamme Olli -äiji kertoi vielä silloisista tukkien mitoista. Hän kertoi meillä kotona jossain, jos vai sattuu löytymään olevan silloisen metsän alkuperäisen kauppakirjan.

Hän muisteli sen olevan vuodelta 1899. Talvella se kirjoitettiin ennen Alakylän jakokunnan isojaon hakkuuta kauppaneuvos Bergbomin toimiessa välittäjänä. Puutavarayhtiö Kemille se kauppa oli tehty ja sitten hakkuut olivat vasta noin 1907 - 1910, jolta ajalta tämä kämpä.

Kaupassa määritetty pienin tukkirunko, joka kuului leimattaviin ja kaadettaviin sahapuihin oli ollut 24 jalan korkeudelta 10 tuumaa (25 cm) läpimittaisia. Elikkä ne olivat siis noin 7,20 metriä korkeudelta läpimitaltaan 25 cm pienimmät puut. Tosin ne oli yleensä kaadettaessa leikattu noin 33 jalan eli (n. 9,90 metrin) ja jokunen oli 40 jalan (n. 12,00 metrin) mittaisiakin.

Pienin latvatukki tuli olla 24 jalkaa 7 tuumaa, elikkä (noin 17,5 cm läpimittainen) Sitä ohuempaan ei ollut kelpuutettu enää sahapuuksi. Ne ovat olleet järeää sahapuuta. Todella pitkiä kuljetettavia ja vaikeita uitettavia varsinkin puroilla.

Leikkopituudet ovat olleet 24 jalkaa lyhin tyvitukki ja samoin latvatukki, jolloin saatiin kaksi sahapuuta yhdestä rungosta, niitäkin oli muutamia ne olivat valtavia ikipetäjiä. Yleensä kuulema pituudet olivat olleet 33 jalkaa, tai jopa 40 jalkaa, kun rungosta oli tehty melkein aina vain yksi leikkopituus.

” Joo kyllä siinä piti olla pitkät puukanget, ku niitä tukkirekhiin laitethin ja kuormhan panthin korkeinhan 2 tukkia kerralhansa ja tienreikä piti olla suora. Mistä hevonen sai semmosen kuorman liikhele. Että sillälaila sitä tukki miesten työt silloin ”, tuumaili Olli - äiji.

” Käymäpä tuolla Ylikerpuan varressa kattomassa vielä kotia mennessä niitä vanhoja lanssipaiikkoja. Net ovat vanhoja jokivarren niittyjä, nuot vanhat lanssimaat jokivarressa, tässä kohala Pitkänlehon tammi, käväsemäpä siellä. Siihen vettää tuo tienreikä mikä vieläkin näkyy tuossa ojan Pitkänlehon puolella, josta tähän ojan yli tulima, siitä se tiereikä vieläkin löytyy. ”

Kävelimme ojanvartta noudattavaa vanhaa talvitien linjaa tammelle. Tammi oli samanlainen kuin aikaisemmin kuvaamani tammirakenne Jupukan tammi. Tässäkin näytti olevan melko laaja suoniitty, kortetta, raatetta ja luhtaa runsasheinäistä jokivartta. Kuului olevan naapurimme Kulpakon niittyjä. Matkaa Jupukan tammelta tähän kertoi äiji olevan jokivartta noin 4 kilometriä. Tämä tammi näytti olevan vanhempaa tekoa.

Kävelimme kotiinpäin Kiimavaaran etelärinnettä lähellä puronuomaa noin 2 kilometrin matkan. Olli - äiji osoitti korkealta mäeltä alas jokivarteen, siellä näkyi laaja suoniitty. Jokivarren laaja

niittyalue oli ollut lansiruutuena ja kuului olevan Neitiläisten heinämaita. Niityn alaosalla korkeiden soratormien välissä näkyi noin 300 metrin päässä vanha Kiimavaaran tammi. Siitä alkoi Ylikerpuan koskiosuudet. Olivat kuulema olleet ” kaplastetavia ” eli rannat oli tilapäisellä tukkien myötä suomustuksella ohjeistettava rannoilta. Ennen tukkien alas uittoa oli miesten oltava vonkapaikoilla valmiina (näköetäisyydellä toisiinsa) valvomassa, etteivät pitkät sahapuut päässet kääntyilemään virran yli muodostamaan ruuhkia, mutkittelevassa kosken virtauksessa.

Uitossa Ylikerpualla oli silloin ollut kovaa väentöyryä kaplastuksista huolimatta, oli tarvittu melkoisesti uittomiehiä jaettuna vonkapaikoille. Koko uitettavan puron pituudelle noin 6 km matkalle, Ounasjoelle saakka oli pitänyt olla mieheltä toiselle näköyhteys, että uitto sujui valvottuna läpivirtaamana.

Palailimme Kallon - Mäntyvaaran tielinjalle se oli lähinnä leveä metsäpolku, jota kävelimme Haisuojalle ja edelleen jatkoimme Telavaaran yli. Suoralla Telaojan tieosuudella äiji ehdotti, että katsastaisimme pienen lenkin Porovaaran ansalinjaa Pyöreänjängän laitaa paluumatkalla muutaman pyydyksen. Pillikurun talon kohdalta käännymme pohjoiseen ansalinjalle ja kokiessamme aamulla virittämiämme ansoja, olikin yllättäen eräässä vipuansassa koppelo, (naarasmetso).

” Näessie meilähän on lintukeitto viemisinä jo saalista, kun pääsemä ensimmäiseltä pyyntimatkalta kotia. Näin met Saimakin heti eräksi koppelon ”, totesi äiji ja laittoi metson laukkuun. Kävelimme tielinjaa erittäin reippaasti askeltaen, pyytömiehen kevyin askelin jokirantaan.

Äiji souteli Ounasjoen yli ja pihaan tultuamme isä - Kalle sanoi saunan olevan valmis kylpyyn. Kellokin oli jo kuusi, joka meillä on lauantaina iltasin miehillä saunaan menon aika, ilmoitti isä Kalle ja ihmetteli, että meillä oli ansojen viritysmatkalta palatessa lintukin jo laukussa.

Keminmaa 27. 2. 2004 Yrjö Ylijääskö

Korjailin 24.11. 2006